

ZADNJA IZMENA

Gloria Naylor

Sladka Esther

Višek poletja je, pa me še vedno zmrazi, če se spomnim, kako sem prvič – in edinkrat – videl Esther. Mrtvilo zime. Sam sem bil v nočni izmeni, ko sem se ozrl gor in je stala tam čez pri vratih, skrita v sencah. Prestrašila me je za leto dni. Taksna mala stvarca. Tisti kot sobe se je spremenil v kos ledu. Težko je bilo verjeti, da sovrašтво lahko tako spremeni vzdušje. Senca je izgovorila eno besedo: Eva. Toda nisem ji mogel razložiti, kako naj pride tja, kamor želi; vedel sem, da bo tisti hip, ko bom odprl usta – da rečem kar koli – skočila vame kot kakšen strupen pajek. Veste, bil sem moški. In bil sem moški, ki si je drznil stati pri polni svetlobi. Nadine mi je rekla, kako se ji zdi, da bi morala ona prevzeti polnočno izmeno, da si odpočijem. In nekega dne, bog, nekega dne bom poslušal ženo.

Slab zapah in mrzel piš sta me rešila, da se mi ni bilo treba obraniti pred Esther. Sunek zimskega zraka je odpahnil vrata in prinesel vonj božičnih vrtnic, ki so rastle na Evinem vrtu. Zdrsnila je skozi vrata in sledila vonju domov.

V tem letnem času je nemogoče najti božične vrtnice, razen pri Evi. Prisili jih, da v vseh letnih časih cvetijo za gospode, ki se oglašajo pri Esther. In obstaja posebna sorta moških, ki gredo tja k njej. Ki se nadeja tistega, kar čaka doli v tisti temni kleti. Kot pravijo, iz vseh vrst ljudi je ta svet. Toda včasih si zaželiš, da ne bi bil.

Rada imam bele vrtnice, ker se jih vidi v temi.

Mene pa ne.

Črnuharka. Opičjak. Katran. Oglje. Grda. Saje. Gnusna. Smola. Oglje. Grda. Saje. Gnusna.

Ne bomo govorili o tem, Esther.

Jaz ne. Dvanajst let mi je in vesela sem, da je temno. Ne more videti mojega obraza, ko me pokliče, naj pridem dol v klet. Vedno pridem, kadar pokliče. To je tvoj mož, je rekel moj brat. Stori, kar ti veli, pa te ne bo poslal stran, kot je druge. Se lahko poročiš brez poročne obleke? Brez čudovitih belih rož in tančice, ki drsi prek cerkvenih tal? Brez ljubezni? Že pri dvanajstih dvomim, toda verjamem v svojega starejšega brata. Prijazen je do mene in me kliče le *sestrica*. In tukaj je dosti več hrane kot doma. Moj brat mora nahraniti svojo debelo ženo in osem otrok. Moj novi mož ima štiristo juter in šest mož, skupaj z mojim bratom, ki mu pomagajo orati. V kleti je še in še kozarcev vložene pese, stročjega fižola, zelja, melase in celih sliv. Polni žaklji moke, krompirja in koruznega zdroba se stolpičijo visoko nad mojo glavo, kjer klečim potem, ko me pokliče. Vse je pripravila psica, zašepeta.

Nočem biti kot ona. Nočem, da me pošlje stran. Zato ne bom povedala nikomur, kaj se dogaja v kleti. Šepetanja: pajki praskajo in predejo v temi. Psica laže o njem po vsem okrožju. Duhovniku. Šerifu. Njegovi lastni delovni sili. Psica ni bila dovolj ženska, da bi lahko imela njegove

otroke, in zato iz gneva o njem laže. Iz maščevalnosti. Laže, da ni moški. Laže, da je hotel več, kot mu pripada, ko jo je poklical. Nočem, da me pošlje stran. Zato pridem, kadar me pokliče. In se razveselim, da je temno.

Ne bomo govorili o tem, Esther.

Moja nova hiša je zelo lepa. In tako velika. Soba, v kateri se samo já, z ničimer drugim kot dolgo mizo in omaro, polno svetlečih kozarcev in krožnikov. In cela spalnica samo zame. Prvo noč me je strah biti sama v takšni sobi. Toda žimnica je tako globoka in mehka. Gosje perje. Lahko si domišljam, da sem princesa. Samo princese imajo takšne postelje. Temnoroza in obrobljeno s čipkami. Črnuharke. Opice. One lahko spijo samo na stari, smrdeči žimnici, ki jo debela žena vrže stran. Preveč udarja za njene dojenčke, reče. Tako sem vesela, da me ne pogleda, sicer mi ne bi dal takšne postelje. Vrč in umivalnik ne bi bila porcelan z majcenimi roza vrtnicami; ogledalo ne bi bilo tako veliko. Ogledalo ne bi kazalo mojega obraza. Tam ležim prvo noč in trdno molim k Bogu, da me ne bo nikoli pogledal.

Bog je uslišal mojo molitev.

Čarovnica je ta, ki me naslednje jutro pride zbuditi. V porcelanast umivalnik naliže toplo vodo in me umije z milom. Z roza milom, ki diši po rožah. Vprašam jo, zakaj me natira z mastjo. Divjaški izmeček, zamomlja. Ta krema stane več kot bedna koliba tvojega brata. Prestrašim se načina, kako se ji stisne brada in na njej drhtijo dolge sive dlake. Še nikoli nisem videla ženske z brado. Čarovnica je ta, ki me vsako jutro zbudi, da me umije in natre s kremo. Ona je ta, ki kuha, pospravlja in pere naše obleke.

Z njo delam. Uči me. Jezna, tiha starka. Toda ona me gleda. Pa če le zato, da mi pove, kako sem nerodna in zabita. Da me posvari, kako bo za plačilo za razbit krožnik posnela mojo grdo črno kožo. Zvečer, ko se moj mož vrne s polj, se njegove oči izogibajo mojih. Gleda v krožnik in

gleda v čarovnico. Z njo se pogovarja o svojem dnevu. Čarovnico vpraša, kako hitro se učim. Kdaj bom pripravljena. Kmalu, odvrne. Nato kmalu odide. In takrat me začne klicati v klet.

Ne bomo govorili o tem, Esther.

Pravi, da so to igrače. Nikoli nisem imela igrač. Pri bratu sem si naredila punčke iz koščkov cunj in iz slame s tal kurnika. Toda videla sem igračke v božični knjigi, poslani iz Montgomery Warda, in so tudi v takšni veliki leseni skrinji kot ta. Tvoje igračke, zašepeta. Nobenih oblekic za punčke. Nobenih kotalk. Nobenih palčk skakalk. Nobenih gugalnih konjev. Igraj se s svojimi igračkami, zašepeta, ko pajki praskajo in predejo, praskajo in predejo svoje mreže v temi. Roke mi sežejo v leseno skrinjo in začutijo oblike usnjenih in kovinskih stvari. Nobenih kolebnic. Gumijastih žog. Robovi kovinskih stvari so fini in ostri. Usnjene stvari se mi zvijejo okoli prstov kot kače. Mastne so in čudno dišijo. Ne, to niso igrače. Ne vem, kaj so, toda kmalu se bom naučila, za kaj so. In naučila se bom, da imajo besede v temi drugačen pomen. Zabavati se. Igrati se. Biti pridna punčka.

Poskušam in poskušam poiskati besedo za to, kar se dogaja med nama v kleti. Debela žena je včasih govorila: Vedno, ko položi name roke, mi zraste trebuh. Toda moj mož se me dotika, pa ni dojenčkov. Ali je še kakšen drugačen dotik? Bi se me moral dotakniti, ko sem v postelji in ne klečim v kleti? Bi mi to prineslo dojenčke? Nikogar nimam, da bi ga vprašala. Sram me je svoje nevednosti. Ne smem imeti prijateljev. Edina ženska, ki pride na obisk, je čarovnica. Pride približno enkrat na mesec in to so časi, ko posedata vso noč in se skupaj napijeta. Zdaj že vem, da jima ne smem blizu. Radio je moja edina družba. Čudovit radio ima: velik je, iz mahagonija, s svetlečimi medeninastimi gumbi. Pesmi govorijo o poljubih. Ure in ure si zamišljam, kako bi bilo, če bi me moški poljubil. Pesem govori o ljubljenju. Ne morem si zamišljati, kaj to je, in te pesmi me razdražijo. Glasba zbudi v meni bolečino, ki je ne razumem.

Vrtim gumbе, dokler ne najdem Sence. Postane moj najljubši pro-

gram. Postane več kot to. Postane moj prijatelj, ker mi končno da besede, ki sem jih iskala. Kar počneva v kleti, je zlo. Še vedno pridem, kadar pokliče. Toda zdaj vem, da njegovo dotikanje ne bo prineslo dojenčkov. In ko pred njim poklekнем, sanjam, da bo prišel Senca to zlo končat. Pozorno prisluškujem za šepetnji in pajki, ko praskajo in predejo. Prisluškujem Sencinim stopinjam. Njegovemu smehu. Sanjam, da bo Senca vzel igrače in storil mojemu možu to, kar on dela meni. O tem sanjam leta. In nato odrastem. Še vedno verjamem, da Senca je. Toda verjeti začnem tudi v to, da uživa, ko tam stoji in opazuje.

Ne bomo govorili o tem, Esther.

S tem moškim ostanem dvanajst let, ker sem dobra sestra. Moj brat vsako leto dobiva višjo plačo. Ostanem, čeprav zdaj razumem, da nisem poročena. Poročeni ljudje ne počnejo tega. Moj starejši brat ima doma mir, ko debeli ženi kupi Bendixov pralni stroj. Ostanem eno leto za vsako leto, ko je zame skrbel starejši brat, kljub ostrim protestom njegove debele žene. In vsakič, ko me pokliče v klet, da klečim med žaklji krompirja in moke, štejem dneve, ki so še preostali, da poplačam svoj dolg. Štejem mnogo načinov, na katere lahko sovražiš moškega. Moj brat je vedel. Moj brat je vedel.

Razmišljala sem o tem, da bi ubila tega moškega, ko je manjkalo le nekaj ur do tega, da postanem naslednja lažniva psica, ki bo odšla. Razmišljala sem, da bi prihranila drugim mladim deklicam, ki čakajo v vrsti, da bodo same spale v roza čipkasti postelji. Drugim dvanajstletnicam z brati. Toda moje predvidevanje se je izkazalo za pravilno. Preveč bi jih bilo treba ubiti. In čisto preveč je dvanajstletnic.

Ne bomo govorili o tem, Esther.

Še danes ne govorim. Edina oseba, ki sem ji kdaj povedala, je bila Eva. In to zato, ker je že vedela. Prva stvar, ki mi jo je ponudila, je bila ta kletna soba. In sama je odstranila žarnice. Kar bodo rabili od tebe, bodo rabili v temi, če to vedo ali ne, je rekla. Še ta sorta se ne bi mogla

več pripraviti, da se vrne, če bi videli tvoje oči. Ti imaš najbolj odkrit obraz od vseh žensk, ki jih poznam, sladka Esther.

Tako ne vidijo mojega obraza. In jaz nikoli ne vidim njihovega. Toda vseč mi je, kako se v temi svetijo bele vrtnice. Razločno jih vidim, zelo razločno, ko uvenejo in umrejo. Redko zapustim to klet. In polkna odprem le, kadar je čas za čiščenje. Gospodične Javor ne spustim sem noter. Vztraja pri tem, da potrebuje močno svetlobo, če hoče delo pošteno opraviti, toda končno je še vseeno moški. Ne, moški me morajo obiskati le v temi. In prinesiti mi morajo bele vrtnice. In klicati me morajo *sestrica*. Ali pa mi ne pride več.

Prevedla in spremno opombo napisala **Nataša Hrastnik**

Gloria Naylor se skupaj s Toni Morrison in Alice Walker uvršča v vrh sodobne afriškoameriške ženske pisave. Drži se predvsem romaneskne oblike; doslej je izdala romane *The Women of Brewster Place*, *Linden Hills*, *Mama Day*, *The Bailey's Cafe*. Njene junakinje in junaki so afriškega rodu, pogosto umeščeni v nekakšen črnski geto, potisnjeni na družbeni rob, kjer se spopadajo z eksistencialnimi in občečloveškimi težavami, ali ujeti v materialistično bitko gornjega srednjega razreda, ki jih vodi v moralni razkroj, vedno ujeti v spone svoje rase, spolne ali razredne določenosti. Idealni svet za črnce, živeče v Ameriki, je za Naylorjevo nekakšna utopična avtonomna arhaična družba, ki je ne določata svet belcev in njihova dominantna kultura, ampak ji je ločeni od prevladujoče kulture uspelo ohraniti svojo imanentno črnsko identiteto. Zgodbe posameznikov so pogosto logična posledica življenj njihovih bližnjih in daljnih prednikov, skozi rodove se prenašajo tako prekletstva kot nadnaravne zmožnosti.

Nenehno je poudarjen pomen soočenja s kulturno, družinsko in osebno preteklostjo.

Pričujoči odlomek je izbran iz njenega zadnjega romana *The Bailey's Cafe* (1992). Dogajanje je postavljeno v leto 1948 v Brooklyn. Roman je niz posameznih zgodb, ki razkrivajo človeške usode, in se po svoji narativni obliki najbolj približa njenemu prvemu romanu, *The Women of Brewster Place*, sicer pa po mnenju kritike spominja na Chaucerjeve *Canterburyjske zgodbe*. Kavarna Bailey je oaza izobčencev, ki jih je prignala na ta rob sveta obupanost, za nekatere zadnji kraj pred koncem. Upodobitev kavarne, v kateri svoje zgodbe pripovedujejo obiskovalci ali pa jih povzemata lastnik lokala in njegova žena, v pripoved pa vstopa tudi avtoričin glas, vseskozi niha med realistično podobo in sanjsko alegorijo.

Od sodobnic se Gloria Naylor loči predvsem po liričnem in magičnem naturalizmu, odstopajočem od prevladujoče tradicije liričnega modernizma, ki se je začel z Zoro Neale Hurston v t. i. harlemski renesansi in se nadaljeval z vrsto sodobnih afriškoameriških pisateljic, in po navezanosti na evropsko literarno tradicijo, to pa jo bolj približuje občečloveški izkušnji, kot velja za nekatere njene literarne sopotnice.